

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ЛІТЕРАТУРИ

Адоніна Л.В.

Севастопольський державний університет

У статті розглядаються методологічні основи методики навчання літературі, теорії, концепції та ідеї, що лежать в її ядрі. Міждисциплінарним характером, інтеграцією в її структуру і зміст інших наук пояснюється провідна роль методології у висвітленні еволюції науки, в розвитку її історії. Доводиться, що сучасна методологія методики є самостійною цілісною системою наукового знання, що володіє диференційованою структурою та історичними етапами розвитку. Дослідження складного і багатofакторного явища, яким вона є, вимагає застосування міждисциплінарної теоретико-методологічної бази, залучення широкого спектру знань не тільки за методикою, а й з філософії, педагогіки, психології, соціології, наукознавства, історії та інших наук. Від вивчення методологічних основ науки, що включає аналіз її змісту, структури, головних чинників, рушійних сил і результатів розвитку, залежить якість результатів вивчення методики викладання світової літератури.

Ключові слова: історіографія методики викладання літератури, історико-генетичний аналіз, концепції наукового знання.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку науки актуалізувалося значення логічних, гносеологічних, методологічних досліджень теоретичного характеру. Реформаційні процеси, що відбуваються в сучасному суспільстві так чи інакше стосуються галузі освіти, що викликає стійкий інтерес до проблем, що стосуються розуміння сутності науково-теоретичного знання в області методики літературної освіти, методології його становлення і розвитку. У науково-теоретичних і практичних дослідженнях в галузі методики навчання світової літератури в школі, проведених в останні десятиліття, намітилася деяка тенденція до усвідомлення її теоретичних основ. Однак ряд основних проблем методології методичного знання не отримав цілеспрямованого рішення, так як для подальшого теоретико-методологічного обґрунтування методики літератури як науки існуючі теоретичні бази виявилися не достатньо вивченими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значення теоретичного осмислення методики літератури розкрили А.С. Макаренко, В.А. Сухомлинський, М.А. Данилов, Б.П. Єсіпов, В.В. Голубков, А. Білецький, О.Р. Мазуркевич, Я.А. Роткович, Н.И. Кудряшов. У методиці викладання літератури відомі роботи російських вчених В.М. Альбатирової, Т.Е. Беньковскої, А.Д. Гречишникової, Н.С. Державіна, Г.М. Іоніна, А.М. Красноусова, Д.К. Мотольської, І.Е. Целікової, В.Ф. Чортова, українських дослідників Л.Ф. Мірошніченко, Ф.М. Штейнбука, Л.О. Базиль і багатьох інших, присвячені вивченню становлення і розвитку методики викладання російської та української словесності в школі у різні історичні періоди. Вченими-методистами проведена значна робота з опрацювання методичної спадщини минулого, визначення її значення для шкільної практики, незважаючи на те, що історія методики викладання літератури – досить молодий науковий напрямок педагогічної науки. Тим часом, серйозних досліджень теоретико-методологічних основ методики викладання літератури досі не проведено, що ще раз доводить актуальність даного дослідження.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Методологія методики навчання відіграє важливу роль в її становленні та розвитку як науки. Використання методології є необхідною умовою подальшого розвитку знань в області досліджуваного предмета. Методологія методики виконує не тільки аксиологічну, а й прогностичну функції. Без теоретико-методологічного осмислення діяльності навчання літературі в школі не можна зрозуміти ні сутності самої методики як наукової галузі знань, ні практичного функціонування та реалізації цих знань

у методичній підготовці вчителя світової літератури. Все це підтверджує необхідність спеціального аналізу методологічних основ методики навчання літературі. Актуальність цієї складної проблеми зростає у зв'язку з ідеями гуманізації та гуманітаризації освіти, що вимагає перегляду вже сформованих точок зору на методичні явища навчання літератури.

Мета даної статті – дослідити сучасну міждисциплінарну теоретико-методологічну базу історії методики викладання літератури.

Виклад основного матеріалу. Теоретико-методологічною підставою даного дослідження є уявлення про науку як про систему, що історично розвивається. Розвиток науки розуміється нами як сукупність якісних, незворотних, спрямованих змін системи, обумовлених її суперечностями, що забезпечують перехід системи в новий стан. Історичне виступає як минуле, зроблене, генетичне, що впливає з минулого, – визначає розвиток сучасного і майбутнього. Подібна позиція дозволяє інтерпретувати розвиток методики викладання світової літератури як процес і результат складного, суперечливого розвитку системи науково-методичного знання і фіксуючих його основних форм пізнання. Початкове методологічне підґрунтя визначає загальний підхід дослідження і може бути розкрито за допомогою ряду більш часних положень, що виступають його методологічними орієнтирами.

Загальною філософсько-методологічною основою цієї роботи є теорія пізнання діалектичного матеріалізму, є наріжним каменем в підставі методики викладання літератури, оскільки сам термін «методика» стався від грецького «метод» (грец. Methodos), що в буквальному перекладі означає «шлях, спосіб дослідження або пізнання», а також «теорія» або «вчення». Ще А. Ейнштейн стверджував, що «теорія пізнання без зіткнення з наукою вироджується в порожню схему. Наука без теорії пізнання стає примітивною і плутаною» [12, с. 310].

Вироблення спільного розуміння природи людського пізнання, законів і стимулів його розвитку належить філософії, і це філософське розуміння пізнання робить вирішальний вплив на формування уявлень про пізнання в цілому. Сучасна філософія має сьогодні «величезним і все збільшується обсягом найважливіших концептуальних досягнень, що стосуються цілісності пізнання, його різних системних характеристик» [11, с. 3]. Методику викладання літератури ми розглядаємо як концентроване вираження результатів пізнання освітніх процесів колективним суб'єктом протягом тривалого часу.

Одним з методів теорії пізнання, важливих для дослідження методологічних основ методики ви-

кладання літератури, є діалектичний метод. Методологічне значення діалектичної логіки в розвитку історії методики викладання світової літератури полягає не в тому, що вона визначає характер і конкретний зміст її методів, а в тому, що діалектика служить філософської базою, на якій розробляються методи методики, створюються теорії, що обґрунтовують ці методи. Застосування діалектичного методу обумовлено необхідністю проаналізувати взаємозв'язки, взаємопереходи і взаємозумовленість, генетичну спадкоємність між різними періодами розвитку методичної науки, дослідження безперервного динамічного розвитку методики викладання світової літератури як причинно обумовленого і послідовного в часі зміни її якісно специфічних, завершених і стійких етапів.

С діалектичним принципом тісно пов'язана ідея системності, яка є невід'ємною частиною теорія пізнання і проходить через всю її багатотомову історію. Розглядати методичну науку як систему нам дає підстави те, що їй притаманні всі ознаки системи: а) цілісність (принципова неможливість відомості системи до суми якостей або простої взаємодії елементів, що складають її, і висновок з останніх якостей цілого, залежність кожного елемента від його місця і функції в системі); б) структурність (можливість опису системи через встановлення її структури, тобто мережі зв'язків і відносин; обумовленість стану системи не стільки станом її окремих елементів, скільки властивостями її структури); в) взаємозалежність системи і зовнішнього середовища (система формує і проявляє свої якості і свою цілісність у процесі взаємодії з середовищем); г) ієрархічність (кожен компонент системи в свою чергу може розглядатися як система); д) багатоваріантність опису системи (у зв'язку зі складністю системи її адекватне пізнання вимагає побудови різних моделей, кожна з яких описує певний аспект системи) [1].

Використання системного підходу вимагає від нас розгляду методики як певного набору елементів, взаємозв'язок яких обумовлює її цілісні якості, розкриття цієї цілісності і механізмів, що забезпечують її, виявлення внутрішніх зв'язків і відносин у методичній системі і її взаємозв'язку зв'язків із зовнішнім середовищем і зведення їх в єдину теоретичну картину.

Методика викладання світової літератури, як всі гуманітарні науки, складалася історично, еволюційно, тому наступним значущим методичним орієнтиром у нашій роботі є загально-філософський принцип історизму як конкретизація принципів теорії пізнання і діалектики стосовно до дослідження складних соціальних об'єктів як систем. В історії методики викладання світової літератури опора на принцип історизму дозволяє виявити значення кожного елемента і етапу за допомогою методу реконструкції, побачити динаміку і спостерігати трансформацію ідей методистів на тлі суспільно-політичної та освітньої ситуації в Україні наприкінці ХХ – початку ХХІ століття, допомагає скласти в цілісну картину всю послідовність ключових подій в історії методики, сприяє зміцненню авторитету вітчизняної науки. Завдяки принципу історизму розкривається тісний зв'язок між минулим, сьогоденням і майбутнім, їх взаємозалежність і взаємообумовленість, реалізується освітній і світоглядний потенціал методики викладання світової літератури як навчального предмета.

Використання історичного підходу дозволяє виявити перспективність у дослідженні методики викладання світової літератури. «Як діалектичний принцип, він є методологічним виразом само-

розвитку дійсності в плані його спрямованості по осі часу у вигляді єдності таких станів як минуле, сьогодення і майбутнє. Він включає в себе наступні вимоги: а) вивчення сучасного стану предмета дослідження; б) реконструкція минулого; в) передбачення майбутнього, прогнозування тенденцій розвитку» [3, с. 218].

Принцип історизму, який став фундаментом в нашій методичній концепції, має два виключно важливих аспекти: з одного боку, він вимагає розгляду досліджуваних явищ у розвитку, виявлення тенденцій цього розвитку; з іншого боку, він припускає достовірну і змістовну характеристику найважливіших факторів, причин, які у відповідну історичну епоху визначали особливості розвитку науки. У педагогічній та методичній літературі з питань історії освіти нерідко принцип історизму обмежується ретроспективним внутрішньо науковим аналізом педагогічних явищ. Однак дослідження припускає не тільки ретроспективний, але і перспективний аналіз методики викладання світової літератури як науки, націлений на виявлення тенденцій її розвитку в майбутньому, що виходить за рамки ретроспекції. Для історичних досліджень з методики викладання літератури, проведених у ХХ столітті, характерний описово-аналітичний підхід до вивчення матеріалу, але на сучасному етапі розвитку науки, коли час диктує новий зміст, вони недостатні для подання науки в її сучасному розвитку, тому правомірний багатовимірний системний підхід, що сполучає в собі хронологічний, персоналіфікований і проблемно-тематичний принципи.

Вивчення шляху, пройденого методикою світової літератури протягом двох десятиліть, в історичній ретроспективі, з виявленням витоків сучасних наукових ідей, дало підставу обрати і застосувати в даному дослідженні історико-генетичний підхід. Даний підхід сприяє врахуванню у дослідженні всієї сукупності об'єктивних (соціокультурних) і суб'єктивних (особистісних) факторів, дозволяє здійснити просторово-часовий аналіз і сформуванню адекватне уявлення про розвиток методики викладання, сприяти поетапному досягненню запланованих результатів, подолати елементарність і тенденційність у викладі.

Радикальним, а тому неприйнятним з сучасних методологічних позицій є постулат кумулятивної моделі про пріоритет нового знання, яке завжди краще, досконаліше старого, точніше відображає дійсність. Відповідно, значення мають лише ті елементи знання, які відповідають сучасним теоріям; відкинуті ідеї, зізнаючись помилковими, є не більш ніж помилками, відхиленнями від магістрального шляху розвитку науки [9].

Важливим питанням, що підіймається в рамках кумулятивної теорії є питання традицій та інновацій в науці (Г.-Г. Гадамер, І.Г. Гердер, Р. Генон, Є. Шацький, Д.Д. Благий, В.Б. Власова, О.М. Давидов, М.Г. Зав'ялов, Д.Б. Зільберман, І.Т. Касавін, В.Д. Плахов, Н.В. Солнцев, А.Г. Спиркин, І.В. Суханов, С.Л. Франк та ін.). Проте раніше в методології науки і філософії традиції розглядалися як якийсь периферійний зріз наукового пізнання (його позапознавальний контекст), як щось зовнішнє за відношенням до науки. В останні десятиліття статус традиції змінився. Не тільки позанаукові типи свідомості, а й наука як феномен культури визначається не що інше, як сукупність процесів зародження, конкуренції і занепаду різноманітних традицій [8].

У теорії пізнання традиція протиставлена інновації, яка розглядається як складний, поліструктурності міждисциплінарний феномен. І традиція, і

інновація в сучасній методології та філософії тісно пов'язані з категорією мислення. Згідно точки зору сучасних філософів М. Хайдеггера, М. Фуко, М. Мамардашвілі, А. Пузирей, мислення є творчим процесом, причому таким, в якому думка народжується щоразу заново, і ця думка завжди – нова думка. Існують як явні прихильники, які стверджують, що традиції мають місце в розвитку науки і, більше того, роблять величезний на нього вплив (І. Лакатоса, С. Тунмін та ін.), Так і явні противники, які заперечують їх наявність у науці (П. Фейєрабенд), оскільки традиції віддають перевагу якійсь одній науковій стратегії, що в принципі не допустимо: плюралізм у науці – норма розвитку наукової діяльності [8].

Методика викладання світової літератури, як і будь-яка складна система, здатна до самоорганізації, прагне зберегти себе, своє внутрішнє середовище. Це означає, що кожне покоління вчених, прийнявши естафету від своїх старших колег, прагне зберегти досвід попередників. Наука володіє певним консерватизмом, що дає їй можливість зберігати себе як складну систему. Але з іншого боку, як показує історія, наука володіє достатніми внутрішніми механізмами управління, які дозволяють їй не лише зберігатися, але і прогресивно розвиватися [2, с. 96]. У всі історичні епохи опора на традиції наділяла окрему людину і суспільство в цілому здатністю до морального оздоровлення і духовного відродження. Міцний зв'язок сьогодення з минулим може гарантувати сталій розвиток і спадкоємність методичних наукових ідей. Схожа точка зору на феномен традиції присутній і в роботах Т. Куна, який висунув на протидію кумулятивної моделі парадигмальну модель розвитку наукового знання. Введення поняття парадигми дозволило дослідникові розглядати процес розвитку науки не як просте накопичення окремих відкриттів і винаходів, а як процес зміни періоду нормальної науки періодом наукових революцій. Важливим з точки зору дослідження історії методики викладання світової літератури в теорії Т. Куна є його головна теза про

важливість реконструкції науки з точки зору опису дійсного поведінки наукового співтовариства.

Значущими для дослідження є також існуючі та співіснуючі в сучасній методології основні концепції генезису науки – екстернального і інтернального. Екстернальна концепція (представники – О. Шпенглер, Б. Гессен, Дж. Бернар, Ст. Тулмін, Д. Гачев, Л.Н. Косарева та ін.) Відстоює визначальну роль соціальної детермінації науки і основну увагу зосереджує на аналізі зовнішніх умов її розвитку, вважаючи економічні, соціальні та інші фактори каталізаторами внутрішніх тенденцій еволюції науки. Інтернальна концепція (А. Койре, Р. Холл, П. Россі, Г. Герлак, І. Лакатоса, К. Поппер та ін.) Пояснює розвиток наукового знання внутрішніми закономірностями і проголошує незалежність наукового пізнання від соціокультурних чинників. Безумовно, на логіку розвитку методики викладання світової літератури як науки впливають екстернальні фактори і, зокрема, особливості культурно-історичного розвитку України. Але і вплив інтернальних факторів ми не можемо заперечувати. Слідом за українськими вченими Є.В. Адаменко і В.І. Онопрієнко, вважаємо, що найбільш доцільно в ході дослідження розвитку науки об'єднати ці концепції – історія розвитку методики викладання світової літератури в Україні не вписується в зазначені концепції генезису науки. У відносинах держави і науки спостерігається подвійна взаємоспрямованість і рефлексивність: генезис та методики викладання світової літератури, й самого шкільного предмета – результат впливу не тільки екстернальних або інтернальних чинників, а й впливу науки і вчених-методистів на державну освітню політику.

Висновки і пропозиції. Таким чином, виділені теоретико-методологічні орієнтири дозволяють інтерпретувати розвиток методики викладання літератури через діалектику необхідного і випадкового, загального і одиничного, стихійного і свідомого, тобто відобразити закономірний характер еволюції науково-методичного знання у всьому різноманітті його прояви.

Список літератури:

1. Аверьянов А. Н. Системное познание мира / А. Н. Аверьянов. – М.: Политиздат, 1985. – 263 с.
2. Власова С. В. Механизмы влияния образования на науку / С. В. Власова // Вестник МГТУ. – 2004. – Т. 7. – № 1. – С. 96–105.
3. Кохановский В. П. Философия и методология науки: Учебник для высших учебных заведений / В. П. Кохановский. – Ростов н/Д.: «Феникс», 1999. – 576 с.
4. Кузнецова А. Г. Развитие методологии системного подхода в отечественной педагогике: Монография / А. Г. Кузнецова. – Хабаровск: Изд-во ХК ИППК ПК, 2001. – 152 с.
5. Лешкевич Т. Г. Философия науки: традиции и новации: Учебное пособие для вузов / Т. Г. Лешкевич. – М.: «Издательство ПРИОР», 2001. – 428 с.
6. Микешина Л. А. Философия науки: Современная эпистемология. Научное знание в динамике культуры. Методология научного исследования: учеб. пособие / Л. А. Микешина. – М.: Прогресс-Традиция: МПСИ: Флинта, 2005. – 464 с.
7. Павельева Т. Ю. Традиции в науке: теоретико-методологические, институциональные и культурологические аспекты [Электронный ресурс] / Т. Ю. Павельева // Социально-политические науки. – 2011. – № 1. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/traditsii-v-nauke-teoretiko-metodologicheskie-institutsionalnye-i-kulturologicheskie-aspekty>
8. Романичева Е. С. Введение в методику обучения литературе: учебное пособие / Е. С. Романичева, И. В. Сосновская. – М.: Флинта, 2011. – 240 с.
9. Сабилов В. Ш. Основы философии / В. Ш. Сабилов, О. С. Соина. – М.: Флинта-Наука, 2012. – 330 с.
10. Сосновская И. В. Введение в методику обучения литературе: учебное пособие / И. В. Сосновская, Е. С. Романичева. – М.: Флинта: Наука, 2012. – 202 с.
11. Халин С. М. Метапознание (Некоторые фундаментальные проблемы). Монография / С. М. Халин. – Тюмень: ТюмГУ, 2003. – 97 с.
12. Эйнштейн А. Собрание научных трудов / А. Эйнштейн. – Т. 4. – М., 1967. – 874 с.

Адолина Л.В.

Севастопольский государственный университет

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ ЛИТЕРАТУРЫ

Аннотация

В статье рассматриваются методологические основы методики обучения литературе, теории, концепции и идеи, лежащие в ее основании. Междисциплинарным характером, интеграцией в ее структуру и содержание других наук объясняется ведущая роль методологии в освещении эволюции науки, в развитии ее истории. Доказывается, что современная методология методики является самостоятельной целостной системой научного знания, обладающей дифференцированной структурой и историческими этапами развития. Исследование сложного и многофакторного явления, которым она является, требует применения междисциплинарной теоретико-методологической базы, привлечения широкого спектра знаний не только по методике, но и по философии, педагогике, психологии, социологии, науковедению, истории и другим наукам. От изучения методологических основ науки, включающего анализ ее содержания, структуры, главных факторов, движущих сил и результатов развития, зависит качество результатов изучения методики преподавания мировой литературы.

Ключевые слова: историография методики преподавания литературы, историко-генетический анализ, концепции научного знания.

Adonina L.V.

Sevastopol State University

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF METHODS OF TEACHING LITERATURE

Summary

The article considers the methodological foundations methods of teaching literature, theory, concepts and ideas underlying it. The interdisciplinary nature of the methodology, its integration into the structure and content of other disciplines explained by its leading role in reporting the evolution of science in the development of its history. It is proved that the modern methodology of methodology is independent integrated system of scientific knowledge that has differentiated structure and historical stage of development. Investigation of complex and multifactorial phenomenon, which it is, requires an interdisciplinary theoretical and methodological framework, bringing together a wide range of knowledge, not only by the method, but also in philosophy, pedagogy, psychology, sociology, science of science, history and other sciences. The study of the methodological foundations of science, including an analysis of its content, structure, the main factors driving forces and development results determines the quality of the results of studying methods of teaching world literature.

Keywords: historiography of methods of teaching literature, historical and genetic analysis, the concept of scientific knowledge.